

Kultúránk írott és nyomtatott emlékeinek kutatása

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala kiadásában 1876-ban indult *Magyar Könyvszemle* — amelynek tehát három évvel ezelőtt ünnepelhattük 100 éves fennállását — első évfolyamának 1. füzeté lényegében teljes egészében *hungarika-szám* volt. A *ma ismét fellendülő hungarika-kutatások* fogalmi és kategóriái szerint magyar és magyar vonatkozású könyvtári dokumentumokról, azok felkutatásáról és feltárásáról adott közre tanulmányokat, közleményeket, katalógus- és bibliográfiai leírásokat, illetve jegyzékeket.

A *Magyar Könyvszemle* minden programadást nélkülöző legelső számának első tanulmányát Rómer Flóris (1815–1889) régész, művészettörténész, egyetemi tanár, az MTA tagja írta. Ahogy ő maga lejegyezte: mivel kutatásai egyik tárgya a „Corvin-Mátyás könyvtárához” való adatok nyomozása, illetőleg az általa már ismert „codexek constatálása” volt, 1874-ben útba ejtette Thorn ósrégi városát, hogy a „Naldi Naldii Florentini epistola de laudibus augustae Bibliothecae, atque libri IV. versibus Scriptis eodem argumento ad Serenissimum Mathiam Corvinum Pannoniae regem” című kéziratot tanulmányozhassa. Königsbergben is megfordult, négy „arabs” könyvet faggatott: „szabad-e ezeket Mátyás királyunk könyvtárához számítani?”. Pétervárra „egyrészt csak” azért utazott, hogy „egy francia munkát . . . mely Mátyás király könyvtárából származott volna” konstataíjon, „és talán még más ottan lappangókat is” felkutasson. Rómer közlése a *Corvina-Codexek Thornban, Königsbergben és Szentpétervárt. (Közlemények 1874-ik évi úti-tárczámból)* címen jelent meg és azt példázza: milyen buzgalcmmal, elfogultsággal és tudományos hitelességre törekvő szándékkal indultak kutató elődeink a külföldön fellelhető magyar vonatkozású kódexek nyomába. A második közlemény szerzője: Fraknói Vilmos (1843–1924) történetíró, kancnok, c. püspök, az MTA tagja, az írás közreadása idején a M. Nemzeti Múzeum könyvtári (az Országos Széchényi Könyvtár) őre, a *Magyar Könyvszemle* megalapítója, a folyóirat első szerkesztője. A Nemzeti Múzeum könyvtárában bukkan rá a mohácsi csatáról szóló, egykorú németországi újságlapokra, „melyek a mohácsi gyásznapi részleteit beszélnek el.” Igaz: „óvatossággal kell az ily újságlapokat használni. Tartalmuknak túlnyomó része alaptalan, kósza hírekből áll. De sok igaz részletet és jellemző vonásokat is tartalmaznak. És minden esetre érdemes látnunk, miképp értesült az eseményekről az egykorú közönség.” Fraknói, mintha egyik elődje: Horváth István (1784–1846), az Országos Széchényi Könyvtár időrendben második őre intenciói szerint járt volna el a magyar vonatkozású dokumentumok közreadásával. Horváth István ismerte fel először: nem lenne helyes ugyan a múzeumot és a könyvtárt nemzeti jel-

legétől megfosztani, ám nem tartja elegendőnek a magyarok Magyarországról írt műveinek gyűjtését, a hazai történelem, irodalom, a hazai kultúra bemutatásához szükséges forrásanyagot számtalan külföldi munkából is kell összegyűjteni. A régi magyar nyomtatványok bibliográfiai számbavételének mindmáig legnagyobb alakja: Szabó Károly (1824–1890; történész, bibliográfus, egyetemi tanár, az MTA tagja) adta közre a *Magyar Könyvszemle* első számának következő közleményében 15 db XVI. századbeli magyar kalendáriumra vonatkozó adatait; valóban csak adalékokat szolgáltatva abból a hatalmas vállalkozásból, amellyel a hungarika-kutatásban, a forrásfeltáró, rendszerező és bibliográfiai munkásságban a régi magyar történelem kutatása számára kiemelkedőt nyújtott. Egy rövid leírás után, amely az egyetemi könyvtár rendezéséről ad számot idősb Szinnyi József (1830–1913; bibliográfus, az MTA I. tagja) a modern magyar tudományos bibliográfia és bibliográfiai irodalom megteremtője tollából, kezdetét veszi a — mai szóhasználattal élve — kurrens nemzeti bibliográfiai vállalkozás a *Magyar Könyvszemle* hasábjain, mégpedig szinte a teljes nemzeti bibliográfiai rendszerben öltve testet, mert először az új könyvtermésről számol be *A magyar irodalom 1876-ban* c. rovat, külön követi az *1876-ra szóló naptárak* jegyzéke, majd tanulmányozhatók a *Hazai nem-magyar irodalom*, sőt a *Hazánkat érdeklő külföldi munkák* listái is, végül az imént említett Szinnyi József — az Országos Széchényi Könyvtár hírlaptárának későbbi megalapítója és első rendszeres továbbfejlesztője — közli a *Hírlapirodalmunk 1876-ban* címen az első kurrens sajtóbibliográfiát. Ezután már csak a folyóiratszám vegyes közleményei következnek, de ezekben is meglepően sok a hungarika-irodalomra vonatkozó hír.

Az akadémiai kiadásban megjelenő folyóirat 1876. évi első számának a tartalmát, az imént vázolt tényeket azért tartjuk figyelemre méltónak, mert jelenünkben az országos kutatás-szervezés egy új kutatási főirányt tervez *Történelmi és kulturális hagyományaink, emlékeink komplex kutatása* címmel. Ennek az új vállalkozásnak a szemszögéből nézve a *Magyar Könyvszemle* több mint száz évének a kötetei egyrészt szinte kimeríthetetlen tárháznak tekinthetők a magyar kultúra írott emlékeinek, a magyar könyvkiadás termékeinek és a bennük található művelődéstörténeti ismereteknek újra történő számbavétele során, másrészt pedig a száz év után továbbélő folyóirat közlési lehetőségei alkalmat kínálnak a tervezett kutatási főirányba vágó és torkolló új kutatási eredmények bemutatására is.

A tervezett főirány célja és feladata ugyanis szervesen összetett (valóban komplex), és ha mégis bontanánk a természetszerűen egymásra épülő feladat-csoportokat, akkor úgy fogalmazhatunk, hogy cél és feladat meghatározott tudományterületeken: — 1. reprezentatív szintézisek készítése az egyes tudományágazatok részterületeiről; összefoglaló monográfiák készítése egy-egy jelentős kulturális irányzatról a magyar történelem és kultúra egyes korszakairól, egy-egy tudományágazat történetéről; szótárak, lexikonok, egyéb gyűjtemények készítése és kiadása; — 2. a magyar történelem és kultúra tárgyi, írásos, valamint szóbeli emlékeinek kutatása és gyűjtése idehaza és külföldön; forráskiadások, szaktudományi bibliográfiák, katalógusok, topográfiák készítése, archívumok létrehozása.

Teljesen nyilvánvaló: a ránk hagyományozott, zömmel a közgyűjteményekben őrzött és részben még ezután felderítendő *tárgyi és írott emlékek, valamint a nyomtatott könyvek* számbavétele, rendszerezése, a kezdettől máig ívelő

vonulatba rendezése nélkül — vagyis az imént a célok és feladatok második csoportjába ölelt teendők elvégzése nélkül — nem képzelhető el történelmi és kulturális hagyományaink komplex kutatása, illetve az első cél- és feladatscsoportba foglalt szintézisek, összefoglalások, gyűjtemények megteremtése. A közgyűjtemények nem csupán felkutatják, számbaveszik, gyűjtik, őrzik és rendelkezésre bocsátják a forrásanyagot, hanem munkájuk szerves része a forrásfeltáró, forrásközlő tevékenység is. Ez a munka a kritikai közzététel szintjére emelkedik: a források ismertetése (katalógus, bibliográfia, repertórium) és a források közzététele — különösen ez utóbbi — vitathatatlanul tudományos feladat. Így a közgyűjtemények feladatköréhez hozzátartozik a szorosan vett kutató munka is. Az ilyen alapozású tudomány- és művelődéstörténeti jelentőségű és értékű közgyűjteményi kutatási eredmények a művelődéskutatás számára kellően alig becsülhető hozadékkal járnak.

Futó szemle, gyors történeti visszatekintés könnyen bizonyíthatná: miként szolgálta eddig is a most már több mint 150 éves akadémiai könyvkiadásunknak a több mint 100 éves *Magyar Könyvszemle* kiadásában és támogatásában érvényre jutó tevékenysége, valamint a több mint 175 éves Országos Széchényi Könyvtár és a több mint 150 éves Magyar Tudományos Akadémia közös folyóiratának kutatást szervező szerkesztő munkája történelmi és kulturális hagyományaink ápolását, illetve írott és nyomtatott kulturális emlékeink felkutatását. Erősen foglalkoztat bennünket: miként hasznosíthatók az eddigi eredmények a „nemzeti” múltunkra vonatkozó, megújulás előtt álló kutatásokban, miként biztosíthatnánk a folyamatot és átkötést a régi és az új hungarika-kutatásokban úgy, hogy kitűnjön az azok közötti különbség is, hogy megvilágítsuk a mi nacionalizmustól mentes törekvéseink szándékait, bemutassuk a jelenben folyó hungarika-kutatásoknak a történelmi és kulturális hagyományaink, emlékeink komplex kutatásában betöltendő szerepét.

Nem a történeti, a múltba tekintő vagy éppen ott leragadó szempont vezet bennünket, hanem sokkal inkább egy kutatástörténeti irányzat alakulása: mit mutatnak az utóbbi száz évben a *Magyar Könyvszemle* hasábjain tükröződő hungarika-kutatások, milyen tanulságokkal járhatnak a folyóirat tartalmából lesűrhető megfigyeléseink a jelenben folyó vállalkozásokban, hogyan lehetne a jövőben elméletibb megalapozással és tervszerűbb szervezéssel kibontakoztatni az írott és nyomtatott kulturális értékek újra történő számbavételét, a még rejtettek felkutatását. Annak érdekében, hogy elegendő ilyen ismeret álljon rendelkezésre történelmi és kulturális múltunk szintézisekben, összefoglalásokban, gyűjteményekben történő hiteles bemutatásához; egy a múltra alapozott kutatási program távlatait, folyamatát, retrospektíve és perspektíve történő megvilágítását szeretnénk alátámasztani megfigyeléseinkkel.

A történelmi és kulturális emlékek szervezett, intézményes felkutatásának figyelemre méltó előzményei vannak, és azok lényegében a „kelet-európai nemzetek születésének” XIX. század eleji időszakára vezethetők vissza. Érdemes lenne vizsgálnunk: annak idején miként befolyásolta e kutatásokat a nemzet és haladás kettős jelszava, miként segítették a kutatások a *polgári* nemzet kialakítását, illetve melyek az indokai ma nemzeti történelmi és kulturális hagyományaink és emlékeink újra történő számbavételének, miként kívánjuk ma az új, nemzetközi perspektívájú, vagyis az egyetemleges emberi haladás folyamatába ágyazott kutatásokkal szolgálni a *szocialista* nemzeti fejlődés alakulását.

A polgári nemzet születésének, a kelet-európai nemzetek születésének történész szakértője szerint: „a reformkor — hogy a magyar történetírás hagyományos elnevezését alkalmazzuk, hiszen nagyon is helyénvaló egyébként — a nemzeti ideológia és a nemzeti azonosulás szempontjából nagyon lényeges továbblépést jelentett. Mert az addigra már igen jelentős kulturális eredményeket, a valóban megújított nyelvet és a nyelv meg a tudományok ápolására alakult Magyar Tudományos Akadémiát, meg az ugyancsak a nemzeti fejlődést szolgáló Nemzeti Múzeumot éppúgy magában foglalta, mint a . . . társadalmi kérdéseket.”¹ Igaz ugyan, hogy az „Akadémiától az új nemzeti műveltség megteremtését és a régi dicsőséges nemzeti nagyság felidézését várták egyszerre. A polgári értelemben vett nemzeti eszme nemegyszer a rendi nacionalizmussal átítatódva tűnik itt elénk.”²

Egyetlen példát hozunk csak elő a *Magyar Könyvszemle* megindulását megelőző időkből, azt a példát, amely egyébként meggyőzően alátámasztja a fenti nézeteket. A *Magyar Könyvszemle* 1967. évi egyik számából, V. Waldapfel Eszter tanulmányából³ tudjuk, hogy már 1802 novemberében, alighogy a Nemzeti Múzeum, illetőleg az Országos Széchényi Könyvtár megalapításáról, Széchényi Ferenc adományának befejezett tényéről tudomást szereztek a rendek, azonnal állást foglaltak a Buda várának a török általi feldúlása során külföldre került korvinák felkutatása és hazahozatala érdekében és csaknem félévszázados rendi küzdelem vette ezzel kezdetét. V. Waldapfel Eszter tanulmányában bemutatta a rendek követeléseiben fellelhető fogalomzavarokat, valamint az osztrák uralkodó körök kétértelmű viselkedését a követelések fogadásában. A különböző kancelláriák közötti levelezésekben a visszaszerzendő kéziratokról szólva többször az „eredetiben vagy másolatban” kitétel szerepel, tehát nem mindig volt kellően tisztázott, hogy a Corvin-kódexek, mint nemzeti múltunk dicső emlékei értékesek-e, ez esetben ezeknek másolatban való megszerzése érdektelen, vagy tartalmuknál fogva jelentenek nélkülözhetetlen értékeket, mert azok egyike-másika a magyar történetírás számára is fontos forrásmunkát jelent. Az pedig fel sem nagyon merült: Mátyás király könyvtárának a rekonstruálása, legalább a kutatás révén eszmeileg bemutatható összetétele, egysége a kor műveltségére nézve hozhat értékes művelődéstörténeti felismeréseket, megvilágíthatja, mit jelentett ez a könyvtár a hazai és az egyetemes kultúrában. Az osztrák uralkodó körök viszont, mert a korvinákra vonatkozó rendi követeléseket a közjogi követelésekkel egyenértékűnek tekintették, mindig a pillanatnyi erőviszonyok szerint reagáltak mind az osztrák földről visszaadandó kódexek ügyében, mind a más országoktól visszaszerzendő kéziratok megszerzésére nyújtandó segítség témájában. Ha a rendek Bécsset emlegették a korvinák lehetséges lelőhelyeként, sűrűsödtek a félreértések; igaz, a diplomatáknak, a kancelláriai tisztviselőknek gyakran sejtelmük sem volt, hol keressék a kért kéziratokat. Máskor úgy vélték, a Habsburg-ház számára is hasznos jelent, ha a rendek előtt kedvező benyomást tudnak kelteni. Hosszú időnek kellett eltelnie, míg a követelések eredménnyel jártak. József nádor még 1844-ben is — az uralkodóhoz intézett felterjeszté-

¹ NIEDERHAUSER Emil: *Nemzetek születése Kelet-Európában*. Bp. 1976. 149.

² A *Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada. 1825—1975*. Bp. 1975. 22.

³ V. WALDAPEL Eszter: *Rendi kísérletek a külföldre került korvinák visszaszerzésére a XIX. század első felében. A két modenai kódex további sorsa*. = *Magyar Könyvszemle*, 1967. 2. sz. 113—125.

sében — amiatt panaszkodik, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumnak egyetlen egy korvinája sincs.

Százhuszonöt év elteltével a *Magyar Könyvszemle* 1969. évi 1. számának Figyelő rovatában azután „A magyarországi korvinák kiállítása a Nemzeti Múzeumban” címen adhat hírt:⁴ „Ez az első alkalom, hogy a jelenleg hazánkban őrzött korvinák minden kimagasló értékű darabja (az összesen 45-ből 37) együtt látható.” Ez az írás rámutatott, hogy a Bibliotheca nem a semmiből lett improvizáció. A magyarság európai történelmének első évezredeiből is maradtak ránk értesülések és emlékek, amelyek azt bizonyítják, hogy a régi Magyarország életének is szerves tartozéka volt a könyv, a könyvtár. Keresztury Dezső szép szavaival: „A Bibliotheca Corviniana eleven hagyomány folytatásaként jött létre, mint e hagyomány legrangosabb, mert legeredetibb, a maga korában a legmodernebb, legteljesebb és legfényesebb hordozója: egy történelmi pillanatra betetőzője.” Pusztulása azután úgy következett be, hogy a könyvtár jelenleg hazánkban őrzött darabjai közül egyetlen egy sem vészelte át itthon a dúlás századait. „De a Bibliotheca mégsem tűnt el nyomtalan. Nemcsak legendája élt tovább a nagy uralkodó legendájával együtt. A szorosabban vett magyar humanizmus fejlődésére is komoly hatással volt. Elég, ha itt, annyi más mozzanat közül, csak Bonfini nagy történelmi művére utalok, amely ott készült a Bibliotheca körében, s századok magyar történetírásának mintája, tehát a magyar történelmi tudat döntő formálójává lett.” Tovább kell idéznünk Keresztury Dezsőt, mert szavainak nem pusztán a szépségére figyelünk, hanem gondolatait tartjuk a továbbiakban figyelemre méltónak, olyannak, amelyet most már egész hungarika-kutatásunkra nézve iránymutatónak tekinthetünk.

„A kört azonban kissé tágabbra kell vonnunk. Mátyás utolsó jelentős nemzeti királyunk volt, a közép-európai magyar nagyhatalom végső megújítója és kibontakoztatója. De ezt a nagyhatalmat nem érthetjük meg a maga igazi mivoltában valamilyen legújabbkori nacionalizmus szűk látóhatárai között. Mátyás birodalma s e birodalom szellemi központja nemcsak a magyaroké volt, hanem egész Közép-Kelet-Európáé, sőt, nyugodtan mondhatjuk: lényeges része volt az egész akkori világpolitikának és európai művelődésnek. Ezért maradhatott élő valóság a nagy király legendája a szomszéd népek legmélyebb rétegeiben is, s ezért válhatott a Bibliotheca Corvinianában felhalmozott szellemi kincs a szerencsésebb történelmi körülmények közt kibontakozó krakkói, prágai és bécsi humanista központok táplálójává. Ezért is őrizték meg a könyvtár jeles darabjait Európa könyvtárai. A Bibliotheca egy nemzetek felett áramló műveltség, egy nemzeteket összekötő szellemi szolidaritás szülőtte és hordozója volt s annak élő emléke maradt.”

Amikor tehát a *Magyar Könyvszemle*ben tükröződő hungarika-kutatásokat említjük, ezen belül az akadémiai könyvkiadásnak a kulturális emlékeink megőrzésében kifejtett tevékenységét is érintjük, az a szándék vezet bennünket, hogy a jelenünkben kibontakozó történelmi kutatásokhoz nyújtsunk segítséget. Mutassunk rá: az egész történelmi hagyomány letéteményeseinek tekintjük magunkat; letéteményesének, ám nem mindenben örökösének, mert a történelmi hagyományok teljessége nem nélkülözheti kritikai magatartásunkat, ezért a forradalmat és a haladót előtérbe állítjuk, nem tévesztve szem elől a történelmi folyamatok és a történelmi hagyományok komplex egységét, törekedve nemzeti fejlődésünknek a közép-európai, különösen pedig a Duna-völgyi hátterbe való behelyezésére, a velünk együtt élő nemzetiségekkel való kapcsolatainkra különös gondot fordítva.

⁴ KERESZTURY Dezső: *A magyarországi korvinák kiállítása a Nemzeti Múzeumban.* = *Magyar Könyvszemle*, 1969. 1. sz. 76 — 78.

2.

A Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége 1978 elején tárgyalta a *Történelmi és kulturális hagyományaink, emlékeink komplex kutatása* című tervezett új főirány koncepcióját.⁵ A célok és feladatok sorában megjelölve többek között a magyar történelem és kultúra tárgyi, *íráss emlékeinek* kutatását és gyűjtését *idehaza és külföldön*; forráskiadványok, szaktudományi bibliográfiák, katalógusok, topográfiák készítését, archívumok létesítését.

A könyvtári előkészületek már korábban megkezdődtek, vezető könyvtáraink időben felismerték: az előző periódusok tapasztalatainak, valamint a tudományos kutatás (elsősorban a „nemzeti” tudományok komplex kutatására irányuló törekvések) többször kifejezésre juttatott igényeinek ismeretében erősíteni kell a legjelentősebb könyvtárakra, elsősorban az Országos Széchényi Könyvtárra háruló (művelődéstörténeti és tudománytörténeti szempontú, valamint a közművelődés igényeit figyelembe vevő) hungarika-kutatásokat, azon belül, mint valódi könyvtári hivatást: a gyűjtést és a feltárást. Erősíteni kell azokat a possessorok felderítésével is járó könyvtörténeti kutatásokat is, amelyek nélkülözhetetlen feltételt jelentenek az irodalmi közönségtörténet, a történeti ízlés-szociológia, az irodalmi hatáskutatás számára, de a tudománytörténet műveléséhez is elengedhetetlen az empirikus alapok szisztematikus kiépítése. Ezeknek a felismeréseknek a jegyében került összeállításra a *Könyvtári hungarika dokumentumok bibliográfiai regisztrálásának keretterve* című, átfogó programot tartalmazó dokumentum — két ütemben (1977, 1978) és két részben.

Szerkesztőségünk úgy véli: a szakkörök tájékoztatására érdemes közreadni a két dokumentumot. Belőlük kitűnik a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv és Irodalomtudományi Osztálya és a Kulturális Minisztérium Könyvtarügyi Osztálya Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottságának kezdeményező és orientáló szerepe. A dokumentumok közreadása után kiegészítő, módosító megjegyzéseket teszünk, amelyek a keretterv pontosabbá tételét szolgálják, és amelyek tükrözik a különböző fórumokon megnyilatkozott szakértők nézeteit. Végül röviden jelezzük, hogy a keretterv jegyében milyen munkálatok vannak folyamatban és milyen új vállalkozások indultak el.

KÖNYVTÁRI HUNGARIKA DOKUMENTUMOK BIBLIOGRÁFIAI REGISZTRÁLÁSÁNAK KERETTERVE

Első rész

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának és a Kulturális Minisztérium Könyvtarügyi Osztályának Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottsága 1976. december 15-én a hungarika-kutatási program teljes kerettervének kidolgoztatását határozta el. Külön bizottságot jelölt ki soraiból a munkálatok megkezdésére. A bizottság elnöke: Havasi Zoltán, tagjai: Borsa Gedeon, Komjáthy Miklósné, Rózsa György, Szentmihályi János, Vízkelety András.

A kijelölt bizottság úgy vélte — egyébként az MTA és a KM Munkabizottsága sem képzelte másként —, hogy a hungarika-kutatási program teljes keretterve csak több szakaszban és több megközelítésben dolgozható ki. Legalább három fő ága van a teljes keret-

⁵ *Akadémiai Közlöny* 1978. 4. sz. 57—58.

tervnek. Az egyik feladatsorozat a dokumentumok gyűjtését öleli fel, a másik a könyvtári hungarika dokumentumok *bibliográfiai regisztrálásának* tervét jelenti, a harmadik a voltaképpeni *hungarika-kutatások* tervének kimunkálására irányul. A három feladatsorozatba fogható vállalkozás részfeladatai ugyan szorosan összefüggnek, a munkálatok időben minden esetben nem is különülnek el, mégis célszerű a tervezést differenciáltan megközelíteni. Kézenfekvőnek látszik először a bibliográfiai regisztrálás eddigi eredményeinek számbavételét és az ebből adódó feladatok kijelölését elvégezni, mert ez a munka megbízható támpontot adhat mind a gyűjtés, mind a kutatások fő irányainak meghatározásához. Az MTA és a KM Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottságának már évtizedek óta egyébként is az a fő törekvése, hogy a kutatások számára nélkülözhetetlen segéd-eszközök (bibliográfiák, katalógusok) összeállítását és megjelentetését szorgalmazza elsősorban.

A kijelölt bizottság számolt a vállalkozás jelentőségével, a feladat nehézségeivel, a készítendő tervezet átfogó szemléletet és részleteiben szolid megbízhatóságot együttesen kívánó jellegével.

A megbízatás teljesítése a vezető nagy tudományos könyvtárak — elsősorban a nemzeti könyvtár — feladatainak ismeretében, ezekkel az intézményekkel összehangoltan képzelhető el. A külön bizottság ezért az OSZK Hungarika Koordinációs Munkabizottságának és az OSZK Vezetői Tanácsának állásfoglalásait igényelte. Továbbá leszögezte, hogy az OSZK-ban kialakított és az MTA Munkabizottsága által már korábban elfogadott elvek (hungarikum-meghatározás) és módszertani megfontolások alapján jár el.

A keretterv kidolgozása közben egységes koncepció következetes érvényesítésére törekszünk, azonban a dokumentumok különbözősége néha akadályozza a merev keretekbe szorítást (pl. a kéziratoknál). A bibliográfiai regisztrálást gyűjtő kifejezésnek tekintjük, amely a nyilvántartásokra, azok kiegészítését célzó kutatásokra, valamint a publikációk megszerkesztésére egyaránt vonatkozik.

Átfogó kép felrajzolása közben megvizsgáljuk: *A)* milyen bibliográfiai (katalógus-) munkálatok történtek a múltban, *B)* a mai feltételek mellett milyen munka elvégzése van folyamatban és mi várható, *C)* végül javaslatokat teszünk a (hosszú távra) tervezett vállalkozásokra.

A jelenlegi, szükségszerűen tömörített összefoglaló alapjául alaposan kimunkált részlettervek szolgáltak, amelyekben egyrészt számos probléma kifejtése, illetve sok adat is megtalálható.

A keretterv kidolgozása, a Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottság mellett, más akadémiai munkabizottságokkal (pl. az MTA Középkori Munkabizottsága), sőt az MTA Irodalomtudományi Főbizottságával történő együttműködést is megköveteli.

A munka első szakaszában, tervezetünk *első részében* az OSZK hungarikum meghatározása szerinti első kategóriák keretei között maradunk, vagyis a nyelvi és területi (I—II.) hungarika kategóriákkal foglalkozunk a kezdetektől jelenünkig. Tehát most nem öleljük fel a külföldi anyagot a nyomtatványok vonatkozásában és egyelőre nem terjesztjük ki a figyelmet az ország határain kívüli kéziratokra sem.

Ez utóbbi feladatot — mintegy *második lépésben* — kívánatos lenne még ez év végéig elvégezni, hogy a bibliográfiai regisztrálás egész kérdéskörében mielőbb átfogó kép alakulhasson ki.

Jelen előterjesztésben a hungarikum meghatározásában felsorolt dokumentumfélések közül egyesek (fototechnikával előállított dokumentumok, kötés stb.) figyelmen kívül maradtak, mert ezek a hagyományos nemzeti bibliográfiák tárgykörén kívül esnek.

KÉZIRATOK

A Magyarországon levő kéziratok

A) Közismert, de nem meglepő tény, hogy a kéziratok országos regisztrálásáról sajnos nem beszélhetünk. Ennek az a következménye, hogy a kutatás számára elsőrendűen fontos kéziratok anyag nagyobb méretű összesítése, katalógusban történő áttekintése hazánkban sajnos nem biztosított.

A kéziratok lelőhelyeinek felderítése és az egyes darabok nyilvántartása nem követheti mindenben a nyomtatványok bibliografizálásának módszerét, amelyre különben a hungarikum-meghatározás támaszkodik. Ezt a különbözőséget egyrészt maguknak a kéziratoknak, másrészt az ezeket gyűjtő intézményeknek jellege okozza: 1. A kéziratok egyedi vol-

tából adódik, hogy katalógusról és nem bibliográfiáról kell beszélnünk. — 2. A nyomtatványoknál alkalmazott időhatárok (1800, 1918 és 1945) a kéziratos gyakorlatban nem használatosak. Itt csak középkori és újkori kéziratokról beszélünk: a határ a nemzetközi gyakorlatban 1500, Magyarországon 1526. — 3. A kéziratok felállításí rendjét — ami a katalogizálás előfeltétele — formai szempontok befolyásolják: a kötetes kéziratok, kiskéziratok („analekták”), levelek. Súlyos gondot okoz a levéltári anyagtól történő elválasztásuk, főleg olyan — mindenekelőtt egyházi — intézményeknél, amelyek levéltárral is és könyvtárral is rendelkeznek. — 4. A levéltári törvény (1969. évi 27. sz. tvr.) kibocsátása további bizonytalanság forrása lett a kéziratok elhelyezése és hovatartozása kérdésében. — 5. Az ország mai határain belül őrzött kéziratok a hungarikum-meghatározás III/E pontja alapján eleve hungarikumnak minősülnek.

Az OSZK Kézirattárában 1952—1964 között értékes előmunkálatok folytak az országban levő kéziratok központi nyilvántartása és katalogizálása érdekében. Ez kiterjedt: 1. a kéziratokat közlő vagy megemlítő irodalom (folyóirataikkak) gyűjtésére, 2. a ténylegesen vagy potenciálisan kéziratokat őrző intézményekhez kérdőívek kiküldésére, 3. néhány városban ezeknek a gyűjteményeknek a helyszínen történő felmérésére, 4. a Pécsi Egyetemi Könyvtár esetében maguknak a kéziratoknak katalogizálására is, 5. külföldi árveréseken felmerülő hungarika-kéziratok nyilvántartására. Mindezekről részletes beszámólót közölt CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára a *Kéziratok központi katalógusa és bibliográfiája* c. cikkében (Magyar Könyvszemle 1957. 282—287.)

Az évekre kiterjedő előmunkálatok teszik indokolttá a rész- vagy részlegkatalógusok kiadását, a régebben megjelentek kellő megbecsülését, illetve azok folytatását, továbbfejlesztését. A 175 éves Országos Széchényi Könyvtár számos rész-katalógust jelentetett meg, az elsőt 1814—15-ben. A felszabadulás előtti időkből egyik legjelentősebb munka BARTONIEK Emma: *Codices manuscriptorum Latini*. 1. vol. Codices Latini medii aevi. Bp. 1940. OSZK. Még a múlt században jelent meg *A budapesti M. kir. Egyetemi Könyvtár kódexjeinek címjegyzéke*. Bp. 1881.

A kódexek nyomtatott katalógusokban történő feltárásában, publikálásában a felszabadulás utáni időszak jelentős eredményekről adhat számot. Az OSZK kiadásában megjelent RADÓ Polikárp: *Libri liturgici manuscriptorum bibliothecarum Hungariae*. 1. tom. Pestini, 1947. A magyarországi könyvtárakban őrzött liturgikus kódexek katalógusa 1973-ban újra megjelent. A kötet első része RADÓ korábban megjelent munkájának javított kiadása, a második rész új anyagot ölel fel, mindkettőt MEZEY László rendezte sajtó alá.

Megjelent az Egyetemi Könyvtár kódexjeinek a katalógusa (MEZEY László: *Codices Latini medii aevi Bibl. Univ. Budapestiensis*. Bp. 1961.), a magyarországi könyvtárakban őrzött német nyelvű középkori kódexek katalógusának két kötete (VIZKELETY András: *Beschreibendes Verzeichnis der altdeutschen Handschriften in ungarischen Bibliotheken*. Bp. 1969—1973.), a budapesti könyvtárak görög nyelvű kódexjeinek katalógusa (KUBINYI Mária: *Libri manuscriptorum Graeci in bibliothecis Budapestiensibus asservati*. Bp. 1956.). A szegedi egyetemi könyvtár műhelyében KULCSÁR Péter rendezte újra kiadás alá a híres gyulafehérvári Batthyány Könyvtár kódexjeiről készült katalógust (SZENTIVÁNYI Róbert: *Catalogus concinnus manuscriptorum Bibliothecae Batthyanae Albae in Transilvaniae*. 4. ed. Szeged, 1958.).

A kódexek mellett az újkori kéziratok nyomtatott katalógusokban történő feltárásában is vannak eredmények, de korántsem kielégítőek. Itt már felsorolásra sem vállalkozunk. Csak példaként említjük a nemzeti könyvtár két kiadványát: *Kéziratos források az Országos Széchényi Könyvtárban 1789—1867*. (Bp. OSZK, 1950.), ill. *Az Országos Széchényi Könyvtár magyar nyelvű újkori kötetes kézíratainak katalógusa 1—3*. (Bp. OSZK, 1956.) című összeállítást. Alátalban megállapíthatjuk, hogy a külön kézirtárral rendelkező tudományos könyvtárakban (OSZK, EK, MTA) az újkori kéziratoknak van valamilyen felállításí rendje, rendelkeznek használati (cédula-) vagy kötetes (nyomtatott, sokszorosított) katalógusokkal. Érdemes felfigyelni az MTA az utóbbi időben egyre gyarapodó kézirat-katalógusainak megjelenítésére.

B) Ami a jelenlegi helyzetet illeti, elmondható, hogy három vezető fővárosi tudományos könyvtárunkban — ha nem is elegendő tevszerúséggel és a feltételek hiányában nem elég hatékonysággal — folyamatos tevékenység figyelhető meg a kéziratos források feltárásában. A kézirtárrakkal szemben egyre fokozódó kutatási igények sürgetik a feltáró tevékenységet, követelik a hozzáférhetővé tételt. Nincs ugyan még katalógusa az MTA Könyvtára latin kódexjeinek (a munkát jelenleg CSAPODI Csaba végzi), de megjelent az MTA Könyvtára Kézirtárrának katalógus-sorozatában a „Magyar Codexek” elnevezésű gyűjtemény (a kötet nagyobb része újkori kézirtatokat tartalmaz). Az OSZK-ban folyamatban van (az intézmény munkatervében szerepel) a Bartoniek-katalógus óta be-

szerzett kódexek tudományos feldolgozása (VIZKELETY András) és nyomtatott katalógus előkészítése.

Ha a közelmúltat és a jelent nézzük együtt, nem hagyhatók említés nélkül azok a mi regisztrálásra irányuló törekvésünkön túlhaladó és túlmutató kutatások, amelyek a Corvina-kutatásban CSAPODI Csaba és CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára nevéhez fűződnek. Igaz, ezek már a külföldön még fellelhető kódexek feltárása, regisztrálása fejezetébe is tartoznak.

Különleges jelentőségűnek, országos viszonylatúnak és a hazánkban található értékek felderítését célzóknak minősülnek a kódex-töredékekre vonatkozó kutatások, amelyeket MEZEY László végez, illetve — fiatal szakembereket nevelve — irányít, és amelyek eredményei már a közeljövőben a *Fragmenta Codicum* tervezett kötetekben realizálódnak, kerülnek publikálásra. A héber kódex-töredékeknek az anyaga már publikálásra került SCHEIBER Sándor munkája révén (*A héber kódexmaradványok magyarországi kötéstáblákban*. Bp. 1969.). A kódextöredék-kutatás bizonyos rendszerességgel folyik a könyvtárakban, egyrészt az MTA Könyvtörténeti Munkabizottsága irányításával, másrészt — zenei kéziratokra vonatkozóan — az MTA Zenetudományi Intézetében.

Különös gondot jelentenek, ezért megkülönböztetett figyelmet érdemelnek a külön kéziratállományokkal rendelkező könyvtárak és intézmények (állami könyvtárak, egyházi könyvtárak, múzeumok, levéltárak, magángyűjtemények) könyvtári kéziratanyagai.

Kedvező fejleménynek tekinthető az egyházi könyvtárakkal történő munkakapcsolatoknak a kiépítése. A Kulturális Minisztérium és az Országos Széchényi Könyvtár az elmúlt években elérte, hogy az egyházi könyvtárak kutatás szempontjából fontos értékei regisztrálásra kerüljenek. Az egyházi gyűjteményekben levő kódexekről az OSZK RMNY-csoportjának szerkesztésében jegyzék készül. Ez a munka a befejezéséhez közeledik.

Az Országos Széchényi Könyvtár 1977. évi kiadványtervében, a készülő kiadványok között az alábbi tételek szerepelnek: — A magyarországi egyházi könyvtárak kézirat-katalógusai 1. A magyarországi egyházi könyvtárak középkori kódexeinek jegyzéke. — A magyarországi egyházi könyvtárak kézirat-katalógusai 2. A Szent Benedek Rend (panonhalmi) központi könyvtárának kézirat-katalógusa. — A magyarországi egyházi könyvtárak kézirat-katalógusai 3. A Tiszántúli Református Egyházkerület (debreceni) Nagy-könyvtárának kézirat-katalógusa.

A régi kéziratzeneművek katalogizálására a nemzetközi RISM-vállalkozás keretében a legutóbbi időben megindult a munka. Az OSZK Zeneműtára elsősorban az egyházi gyűjtemények e kategóriába tartozó anyagát veszi számba.

C) Javaslatok:

1. A Magyarországon őrzött kéziratok országos nyilvántartására kapjon az illetékes fórumoktól megbízást, ill. utasítást az OSZK Kézirattára, amely e feladat elvégzéséhez azután készítsen részletes tervjavaslatot. Ennek kialakításához — saját, eddigi eredményeinek felhasználása mellett — vegye igénybe a következő gyűjtéseket, ill. lehetőségeket: *a)* a vezető tudományos könyvtárak kutatási terveinek a Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottság által ez év derekán történő áttekintésekor majd rendelkezésre álló írásbeli dokumentumok; — *b)* az OSZK RMNY bibliográfiai csoportjánál az egyházi gyűjteményekben őrzött kéziratokról készült adatgyűjtés; — *c)* az OSZK Gyarapítási Osztályának a nem egyházi könyvtárakra vonatkozó védettségi nyilvántartása; — *d)* az állami gyűjtemények muzeális jellegű könyvtári dokumentumainak nyilvántartási kötelezettségére vonatkozó 3/1975 (VII. 17.) KM—PM sz. rendelet; — *e)* a Levéltári Igazgatóságnak a levéltári törvény végrehajtási utasítása (30/1969 (IX. 2.) korm. rend.) alapján vezetett nyilvántartása.

2. A Magyarországon őrzött kéziratzeneművek országos nyilvántartására, amely az OSZK Térkép-, ill. Zeneműtárának lenne feladata, készüljön a fentiekkel párhuzamosan a határterületek pontos egyeztetésével külön tervjavaslat.

NYOMTATVÁNYOK

A kezdetektől napjainkig

A) A nyomtatványok bibliográfiai regisztrálásának, másképpen szólva a retrospektív és kurrens nemzeti bibliográfiai törekvéseknek két nagy korszakáról beszélhetünk. Az egyik a 19. század második felében indult kiadványsorozat, amely a magyar könyvtermést többéves ciklusbibliográfiákban regisztrálta, a másik a felszabadulás utáni években létrehívott nagyszabású tudományos vállalkozás, amely a szinte naprakész kurrens bibliográfia mellett az előbbi könyvészeti összefoglalások pótlásait, kiegészítéseit, ill. új kiadását indította meg.

A legújabbkori könyvtári dokumentumok bibliográfiai regisztrálásánál külön figyelembe veendő, a korábbi időszakoktól eltérő tényezők: — 1. a sokszorosítási eljárások rohamos fejlődésével párhuzamosan a dokumentumok számának mennyiségi növekedése, továbbá fajtáinak differenciálódása; — 2. a nemzeti bibliográfiai tájékoztatással szemben támasztott újabb követelmények (tudományos, gazdasági és műszaki tájékoztatás, kulturális propaganda támogatása stb.) előtérbe kerülése; — 3. a legújabbkori kurrens nemzeti bibliográfiai elsősorban az aktuális tájékoztatást szolgálják, míg az egyes szaktudományok történetére vonatkozó kutatások inkább a nagyobb korszakokat felölelő összefoglalásokra támaszkodnak.

Az első korszak egyik legjelentősebb eredménye SZABÓ Károly *Régi Magyar Könyvtára* köteteinek megjelenése. Az első (1879) az 1531—1711 közt megjelent magyar nyelvű könyvek, a második (1888) az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok időrendes könyvészeti kézikönyve. Ehhez csatlakozott SZTRIPSZKY Hiador *Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár c. munkájának 1—2. kötetéhez* — Budapesten 1912-ben publikált gyűjtése. SZABÓ Károly munkásságát folytatta PETRIK Géza *Magyar Könyvészet* sorozata a 18—19. század teljes hazai könyvtermésének feldolgozásával. Fő műve *Magyarország bibliographiája 1712—1860* (1—4. köt. Bp. 1888—1892), amely az addig ismert könyvészeti adatokon kívül mindenképp a budapesti három nagy könyvtár katalógusára támaszkodott. Az 1860 utáni *Magyar Könyvészet* (PETRIK szerkesztésében), amely az újonnan megjelent nyomtatványok rendszeres nyilvántartása alapján készült, első kötetében (1885) az 1860—1875 években megjelent magyar könyvek és folyóiratok bibliográfiáját, a másodikban (1890), amelyet KISZLINGSTEIN Sándor szerkesztett — az 1876—1885. évek könyvészetét, a következőkben (1908—1913) — ismét PETRIK-tól — az 1886—1900-ig megjelent nyomtatványok bibliográfiáját adja. A PETRIK által szerkesztett utolsó ciklus — amelyet BARCZA Imre fejezett be — az 1901—1910-es évtized nyomtatványait közli. (1—2. köt. 1917, 1928.) Az 1911—1920-as évek *Magyar Könyvészetét* pedig KOZOCSA Sándor rendezte sajtó alá (1—2. köt. 1939—1942.).

Ezzel a kötettel a Magyar Könyvészet sorozata hosszú időre megszakadt. 1921—1935 között csupán könyvkereskedelmi célokat szolgáló jegyzékek láttak napvilágot, különféle periodicitásban és szerkesztési elvek szerint, a Corvina folyóirat mellékleteként és a Könyvkiadók és Könyvkereskedők Egyesületének évkönyvében. Az 1936—1941. évek könyvtermését tartalmazó, a kötelempéldányokat igényesen feltáró éves könyvészet hat kötetben, már az OSZK szerkesztésében került közreadásra. Ezt követően az 1942—1944. évekre csak a Szociográfiai Intézet negyedéves füzetek tájékoztatást a hazai új könyvekről.

A második korszakban az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Tudományos Akadémia közös vállalkozásában az egész szintézisre való törekvés megújodik és mára már konkrét tudományos segédeszközöket eredményez. 1971-ben megjelenik az *RMNY* első kötete (BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc stb.). Ugyanebben az évben lát napvilágot (az OSZK vállalkozásában) a PETRIK-féle bibliográfia 18. századi ötödik pótkötete (KOMJÁTHY Miklósné) és a következő évben az 1712—1800 időkorre vonatkozó nyomdatutatót tartalmazó hatodik kötet (MARKOS Béla).

Az OSZK 1946-ban megindította a kurrens nemzeti bibliográfiát, s ezzel annak 1960-tól fokozatosan kiteljesedő rendszerét alapozta meg. Ennek eddig megjelent kumulációi: — *Magyar Könyvészet 1945—1960*. 1—5. köt. Bp. 1964—1968. — *Magyar Könyvészet 1961/1962—1972/1973*. Éves kumulációk.

A *Magyar Könyvészet* kötetei a *Magyarország területén* nyomtatott könyveket tartalmazzák nyelvre való tekintet nélkül. A külföldi magyar nyelvű könyvek regisztrálása 1876—1918 között teljességgel hiányzik.

A két világháború közötti külföldi magyar nyelvű könyveket Csehszlovákiában az 1919—1928. Romániában az 1925—1942 évekre vonatkozóan önálló publikációk formájában adták közre.

Ami az *időszaki kiadványokat* illeti, az *évkönyvek*, *almanachok*, *naptárak* a nemzeti bibliográfia különböző kötetekben a könyvekkel együtt kerültek közreadásra (1712–1976). Az *iskolai értesítőket* a Magyar Könyvészet kötetekben csupán az 1712–1860, 1901–1910, 1936–1941 közötti korszakokban regisztrálták, holott azok 1850-től 1944-ig jelentős értekezéseket tartalmaznak. Az intézmények és vállalatok *éves beszámolóit* és *zárszámadásait* a Magyar Könyvészet 1920-ig csupán jelentéktelen mennyiségben tartalmazza, de az 1936–1941. évi kötetek ezeket rendszeresen közölték.

A *hírlapok*, *folyóiratok* és a *folyóiratcikkek repertórium*a a Magyar Könyvészet kötetekinek egy részében szintén a könyvekkel együtt kerültek regisztrálásra. A korszak hírlap- és folyóirat címanyaga a Magyar Könyvészetet kívül az alábbi kötetekben nyert bibliográfiai feldolgozást: — DEZSÉNYI Béla: *A magyar hírlapirodalom első százada. 1705–1805*. Bp. 1941. — KERESZTY István: *A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése 1705–1867*. Bp. 1916. ; — RÉZ Henrik: *Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn von Beginn bis 1918*. München 1935. ; — SZALÁDY Antal: *A magyar hírlapirodalom statistikája 1780–1830*. Bp. 1884. — BUSA Margit: *Az 1848–49. évek sajtóbibliográfiája*. — KEMÉNY G. Gábor: Társadalom és nemzetiség a szabadságharc napilapjaiban. Bp. 1957. — SZINYNYEI József, id. — KERESZTY István: *A magyar hírlapirodalom 1895–1909*. Bp. 1895–1913. klny. MKsz. — KEMÉNY György: *Magyarország időszaki sajtója 1911–1920*. Bp. 1942.

Az utóbbi években a helyismereti munkálatok fellendülése a megyei sajtóbibliográfiák egész sorát eredményezte. Ezek együttesen részben helyettesítik a felszabadulás előtti korszak hiányzó retrospektív sajtóbibliográfiáját.

A felszabadulás utáni hazai hírlapok és folyóiratok címanyagáról az alábbi összefoglalások jelentek meg: — DEZSÉNYI Béla—FALVY Zoltán—FEJÉR Judit: *A magyar sajtó bibliográfiája. 1945–1954*. Bp. 1956. — *A magyar hírlapok és folyóiratok jegyzéke. 1958*. Az MNB melléklete. Bp. 1958. — GOMBOCZ István—SZEKERES Margit—SZIGETHY Jolán: *A magyar folyóiratok válogatott jegyzéke*. Bp. 1960. — *Magyar hírlapok és folyóiratok jegyzéke. 1965*. Bp. 1968. OSZK. — *Kurrens Magyar Időszaki Kiadványok Jegyzéke. 1974–1975*. 1976. Közp. Stat. Hiv. Könyvtára. A hazai anyagot egészíti ki a *Külföldi magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok címjegyzéke és adattára. 1945–1970*. 1. köt. Szomszédos szocialista országok. Összeáll. KEMÉNY G. Gábor. Bp. 1974. OSZK; 2. köt. Nem szocialista országok. Összeáll. NÉMETH Mária. Bp. 1972. OSZK.

A Magyar Könyvészet kötetein kívül a *folyóiratcikkek repertóriumát* a felszabadulás előtt csupán egy kiadvány foglalta össze: SZINYNYEI József, id.: *Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertórium*a. 1/1. Hazai folyóiratok, évkönyvek, naptárak és iskolai értesítvények repertóriuma. 1778–1873. Történelem és annak segédtudományai. 1/2. Hazai szaklapok, folyóiratok, évkönyvek, naptárak és iskolai értesítvények repertóriuma. 1778–1874. Természettudomány és matematika. 2/1. Hírlapok. 1731–1880. Történelem és segédtudományai. Bp. 1874–1885.

A *zeneműveket* a Magyar Könyvészet az 1936–1940. kumulálásában, az 1941. évi kötetében, az 1946–1969 közötti években az MNB füzeteiben a könyvek között, de önálló fejezetben, végül az 1945–1960. önálló kumulációban (1969) tartja nyilván. Ehhez járul az összes nem-zenei hanglemezekről: PÓCSINÉ MUNKÁCSI Gabriella: *Irodalmi hanglemezek Magyarországon*. Diszkográfia. 1953–1974. Bp. 1975. OSZK.

A *térképek és atlaszok* a Magyar Könyvészet kötetekben a könyvekkel együtt kerültek közreadásra a következő korszakokban: 1876–1885; 1886–1900; 1901–1910; 1911–1920; 1936–1941. Részben pótolja a hiányos magyar térkép-bibliográfiát: FODOR Ferenc: *A magyar térképvás. 1–3. köt.* Bp. 1952–1954. A felszabadulás utáni térképek címanyagát 1946–1976 között az MNB füzetei a könyvek között, de önálló fejezetben tartják nyilván, amelyeknek egy része az 1945–1960. önálló kumulációban (1969) is napvilágot látott.

A *kisnyomtatványokról* szólva: a legrégebb korszakokban retrospektív nemzeti bibliográfiánk ciklusai terjedelmre való tekintet nélkül feltárta a nyomtatványokat. Az RMNY anyaggyűjtése során tudatosan kihagyásra kerültek az 1750 utáni címlap és impresszum nélkül kiadott, levéltári jellegű kiadványok. 1850-től azonban a kisnyomtatványok száma rendkívüli mértékben megszaporodott, így ettől kezdve csak bizonyos speciális kategóriák bibliográfiai regisztrálására mutatkozik reális társadalmi igény: színlap, grafikai plakát, metszet stb. A legújabbkori kisnyomtatványok területéről egyedül az *Országos Széchényi Könyvtár grafikai plakátjai 1914-ig*. c. leíró katalógus jelent meg (1961.).

A felszabadulás utáni korszak kisnyomtatványai közül a grafikai *plakátok és metszetek* iránt a legnagyobb az érdeklődés. A Magyar Könyvészet keretein belül ezek három kötetben az 1961–1966. évkörben nyertek rendszeres feldolgozást.

B) A Régi Magyarországi Nyomatványok első kötete (1473—1600) mint már említettük 1971-ben jelent meg. A második kötet kézírata (1601—1635) lektorálás alatt áll. Folyik a 18. század anyagának gyűjtése. 1981 előtt az RMNY második kötetének megjelentetése mellett szerkesztésre kerül a harmadik kötet (1636—1660) kézírata, befejeződik továbbá a 18. századi anyaggyűjtés a hazai közgyűjteményekben, majd ennek eredményeként elkészül az ún. Petrik újabb kiegészítéseket tartalmazó hetedik kötetének szerkesztésre kész alapanyaga.

A Magyar Könyvészet 1801—1920. közötti időszak könyveiről készült kötetek megjelenése óta (1882, 1942) előkerült eddig ismeretlen nyomtatványok bibliográfiai gyűjtésével és feldolgozásával jelenleg szervezeten sehol sem foglalkoznak. A tudományos közvélemény igénye pedig a 19. század ma már elavult és erősen hiányos bibliográfiáinak legáltalább kiegészítéseire állandóan növekszik. Az új adatok publikálása elsősorban a társadalomtudományok különféle területein működő kutatók számára nélkülözhetetlen.

A Magyar Könyvészet 1921—1944 közötti időszak retrospektív nemzeti bibliográfiája jelenleg az OSZK-ban szerkesztés alatt áll. A mintegy 150 000 tételt tartalmazó, tudományágak szerint rendszerezett kiadványt hat szöveges és két index-kötetre tervezik. A kiadványsorozat nyomtatása 1980-ban indul.

Kurrens kiadványsorozatok: — Magyar Nemzeti Bibliográfia. 1946— havi, 1961— félhavi periodicitással. A szorosabb értelemben vett könyvek címnyagán kívül a következő dokumentumokat is tartalmazza: tankönyvek 1964-ig; zeneművek 1969-ig; zenei hanglemezek 1962—1969 között— nem-zenei hanglemezek 1970-től; évkönyvek, almanachok, naptárak és egyéb könyv jellegű periodikumok 1975-ig; térképek 1976-ig. — Magyar Könyvészet. Tankönyvek. 1965/66— kétéves periodicitással. — A magyar bibliográfiák bibliográfiája. 1956— két, ill. hároméves periodicitással. — Magyar Könyvészet 1961—1975. Szerkesztés alatt álló kumuláció.

Az 1919—1944 közötti korszak külföldi magyar nyelvű könyveinek bibliográfiai regisztrálásával jelenleg sehol sem foglalkoznak. Az 1945 utáni külföldi magyar nyelvű könyvek eddigi jelentős anyaggyűjtésének felhasználásával az OSZK kiadványsorozatot tervez. Ennek első ciklusa: Magyar Könyvészet 1961—1970. Külföldi magyar nyelvű könyvek — 1. köt. Románia; 2. köt. Csehszlovákia; 3. köt. Jugoszlávia; 4. köt. Szovjetunió, Lengyelország, Bulgária; 5. köt. Egyéb országok; 6. köt. Összesített mutató az 1—5. kötethez. Az 1—2. köt. sajtókész, a 3. köt. majd Csáky Piroska: A jugoszláviai magyar könyv. 1945—1970. (Újvidék 1973.) kiadványra támaszkodik. 1977-től a külföldi magyar nyelvű könyvek kurrens publikálása a Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványok, amely a Külföldi Magyar Nyelvű Folyóiratok Repertóriumába épül be, negyedéves periodicitással.

Az időségi kiadványok közül, mint már említettük PETRIK kötetei 1860—1900 között az iskolai értesítőket nem tartják nyilván, holott az iskolai értesítő irodalom Magyarországon 1850-nel veszi kezdetét. Jelenleg az iskolai értesítő bibliográfiai gyűjtésével és feldolgozásával természetesen sehol sem foglalkoznak.

Ennél még szembeszökőbb, hogy a hírlap- és folyóiratanyag retrospektív bibliográfiai fel-tárásának munkálatai is elakadtak. A 60-as évek első felében szakértők közreműködésével kidolgozott koncepció alapján indult az Ephemerides Hungaricae sorozat vállalkozása, amelynek munkálatai több évvel ezelőtt megszakadtak. A tervek szerint hat kötetben az 1705—1919. években a történelmi Magyarország területén bármely nyelven megjelent hírlapok és folyóiratok címanyagát fogják tartalmazni. Az első kötet — még mindig vitatható — kézírata nyomdai szerkesztés alatt áll.

A két világháború közötti korszak hazai időségi kiadványainak retrospektív bibliográfiai feldolgozásával csak közvetve, rekatalógizálás során foglalkozik az OSZK. Az OSZK Hírlaptárában a Magyar Időségi Kiadványok Bibliográfiája 1976. c. kiadvány szerkesztés alatt áll. Ez az éves, kurrens bibliográfia a hagyományos periodikumokon kívül a könyv jellegű időségi kiadványokat is tartalmazza.

SZINNYEI folyóiratrepertóriumának megjelenése óta nem folyik szervezett bibliográfiai feldolgozó tevékenység a retrospektív folyóiratcikk repertórium területén sem.

A felszabadulás után indult kurrens folyóiratrepertórium a Magyar Folyóiratok Repertóriumába. 1946—1976; — 1946— negyedéves — 1950— havi; 1965-től kéthetes periodicitással. A Magyarországon nyomtatott tudományos és tudomány népszerűsítő folyóiratok válogatott cikk-bibliográfiája.

1977-től Magyar Időségi Kiadványok Repertóriumába. Kéthetes periodicitással. Címnyaga az MNB-ből átvett könyv jellegű időségi kiadványokkal bővült.

Az MFR retrospektív kumulációja — a korábbi korszakokhoz hasonlóan — már az anyag mennyiségű növekedése miatt sem látszik reálisnak.

A külföldön megjelent magyar nyelvű folyóiratok válogatott cikkanyagát tartalmazza a Külföldi Magyar Nyelvű Folyóiratok Repertóriumába (1972—1976). A külföldi magyar

nyelvű könyvekkel bővítve 1977-től *Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványok* címmel, negyedéves periodicitással megjelenő kurrens kiadvány.

Eddig a Magyarországon megjelent *zeneművekről* összefoglaló bibliográfia nem készült. Kéziratban van MONA Ilona: A magyarországi zeneműkiadványok jegyzéke 1867-ig. — 1970-től az MNB-ből kivált önálló kiadvány a *Magyar Zeneművek Bibliográfiája*. Negyedéves periodicitással, amely a zeneműnyomtatványokat és a zenei hanglemezeket tartalmazza.

Továbbá meg kell állapítanunk, hogy jelenleg a *térképek* retrospektív bibliográfiai feltárására irányuló kimunkált tervet is nélkülözzük. 1977-től az MNB-ből kivált önálló kiadvány a *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Térképek bibliográfiája*. Évente kétszer jelenik meg.

Hasonlóképpen eddig még nem történt gondoskodás az 1850 után nagyobb mennyiségben jelentkező speciális kisnyomtatványok bibliográfiai feltárásáról. A regisztrálás szempontjából jelentős egylevelés nyomtatványok: a *grafikai plakát*, a *színházi dokumentumok* közül pedig a *színlap* és a 19. században a *szórólap*.

A legújabbkori kisnyomtatványok területéről egyedül Az Országos Széchényi Könyvtár grafikai plakátjai 1914-ig c. leíró katalógus jelent meg (1961.). 1945 után a kisnyomtatványok számos típusa közül mindenekelőtt a grafikai plakátok és metszetek bibliográfiai nyilvántartására mutatkozik társadalmi igény. Ezek a Magyar Könyvészet keretén belül három kötetben az 1961—1966. évkörben nyertek feldolgozást. A kisnyomtatványok közül a *gyártmányismertetőket* 1976-tól a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára feldolgozza. Bibliográfiai közreadásuk tervéről nincs tudomásunk.

C) Javaslatozok:

1. Vegye fel az OSZK távlati tervébe az 1801—1918 között Magyarországon készült és bibliográfiailag eddig még nem regisztrált könyvek adatainak gyűjtését, majd ezek pótlások, kiegészítések formájában történő publikálását. Elsőnek az 1801—1850 közötti periódus kerüljön korszerű feldolgozásra, a kisnyomtatványokkal együzt.

Ezzel párhuzamosan és azonos módon kellene eljárni a külföldön megjelent magyar nyelvű könyvekkel, amelyek bibliográfiai nyilvántartása 1801-től 1920-ig egyetlen kumulációval megoldható lenne.

Az 1921—1944 közötti korszak külföldön nyomtatott magyar nyelvű könyveinek bibliográfiai összefoglalása későbbi feladatnak látszik.

2. A külföldi magyar nyelvű könyvek retrospektív bibliográfiai összeállításait 1945-től kezdve a területiáisan illetékes nemzeti könyvtárral szoros együttműködésben kell teljessé tenni.

Támogatni kell az olyan vállalkozásokat, amelyek az 1945—1960 közötti külföldi magyar nyelvű nyomtatványok bibliográfiai feltárását segítik elő.

3. Készüljön el — esetleg az OSZK és az OPKM közös vállalkozásaként — a hazai iskolai értesítőkben (zömmel 1850—1944 között) kiadott értekezések szakrepertórium, ill. ennek alapjául maguknak az iskolai értesítőknek bibliográfiája.

4. Az intézmények és vállalatok éves beszámolóinak és zárszámadásainak összefoglaló bibliográfiája csak közös vállalkozás formájában valósítható meg: a dokumentumokat az OSZK rendezett formában bocsátaná rendelkezésre, míg a szakbibliográfiai és szerkesztési munkát az illetékes közzgazdasági információs szerv végezné.

5. Az OSZK Hírlaptárában megindult rekatalogizálás eredményeinek felhasználásával fel kell újítani a hazai időszi kiadványok retrospektív bibliográfiai munkálatait is, beleértve a külföldi magyar nyelvűeket is.

6. Minthogy az 1945 előtti folyóiratcikk-repertórium elkészítése (beleértve a külföldi magyar nyelvűeket is), valamint az MFR retrospektív kumulálása nem látszik reálisnak, annak megoldását más úton kell keresni. Ezért ösztönözni és támogatni kell a jelentősebb tudományos folyóiratok repertóriumának elkészítését, valamint a különböző tudományágak kumulatív szakbibliográfiáit.

7. Tegye meg az OSZK a szükséges intézkedéseket, hogy a hazai zeneművek, hanglemezek és térképek, atlaszok retrospektív bibliográfiája idővel összeállításra kerüljön.

8. A Munkabizottság vizsgálta meg, hogy az 1850 utáni hazai kisnyomtatványok közül melyek azok a speciális kategóriák (grafikai plakát, metszet, színlap stb.), amelyeknek bibliográfiai feltárására reális társadalmi igény mutatkozik.

(1977.)